

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна рада

Голова ради — В.М. ЛИТВИН

Члени ради: В.М. ГЕЄЦЬ, Л.В. ГУБЕРСЬКИЙ,
І.М. ДЗЮБА, М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ,
І.Ф. КУРАС, О.С. ОНИЩЕНКО, Ю.М. ПАХОМОВ,
С.І. ПИРОЖКОВ, М.В. ПОПОВИЧ, В.А. СМОЛІЙ,
Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Редакційна колегія

Голова колегії — В.А. СМОЛІЙ

Члени колегії: В.Ф. ВЕРСТЮК, С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ,
В.О. ГОРБИК, В.М. ДАНИЛЕНКО, М.Ф. ДМИТРІЄНКО, Я.Д. ІСАЄВИЧ,
Г.В. КАСЬЯНОВ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (заступник голови колегії),
О.Є. ЛИСЕНКО, В.М. ЛИТВИН, Ю.А. ПІНЧУК, О.П. РЕЄНТ,
О.С. РУБЛЬОВ (відповідальний секретар), П.С. СОХАНЬ,
П.П. ТОЛОЧКО, П.Т. ТРОНЬКО

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

2
ТОМ
Г—Д

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2004

ББК 63.3/4УКР/я2
Е64

**ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Е 500100000 – 066
2004

ISBN 966-00-0632-2
ISBN 966-00-0405-2 (т. 2)

© Інститут історії України НАН України, 2004
© Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2004

Основні принципи розміщення статей та деякі особливості подачі інформації в Енциклопедії історії України

1. Статті розміщено за українським алфавітом; російськомовні назви періодичних видань — відповідно до їхнього звучання в українській транскрипції; статті, що мають латиномовні гасла, друкуються наприкінці останнього тому ЕІУ за латинським алфавітом.
2. Великими літерами напівжирним шрифтом з наголосами подаються або повні назви статей, або їхні головні частини; в останньому випадку менш інформативна частина друкується з дотриманням правил вживання великої та малої літер напівжирним шрифтом без наголосів. За гаслом, після коми, напівжирним шрифтом даються: повне (без інверсії) написання назви установи чи видання, а також різні уточнення реєстрового терміна. У круглих дужках зазначаються: загальноживані аббревіатури до гасел, етимологічні довідки до слів, справжні прізвища або навпаки — псевдоніми, дати народження та смерті.
3. Реєстрові назви подані переважно в однині. У множині вони наводяться тоді, коли це відповідає загальноприйнятій практиці.
4. Слово чи словосполучення реєстрової назви скорочується в середині тексту до перших літер.
5. Назви вищих навчальних закладів, як правило, даються за географічною ознакою.
6. У випадках, коли аббревіатура частіше вживана, ніж розгорнута назва, гаслом є аббревіатура.
7. У переважній більшості дати подаються за новим стилем, однак можливі випадки, коли стиль не є визначеним. Там, де вказано старий стиль, його розміщено в дужках.
8. Назви населених пунктів подаються відповідно до адміністративно-територіального поділу, що існував у роки висвітлюваного в статті історичного періоду, а також, у переважній більшості, за сучасним адміністративно-територіальним поділом. Після означень місто, село і т. д. назви населених пунктів друкуються в називному відмінку.
9. Числа, що означають рік, подаються без слова «рік», при них може не вживатися прийменник у (в).
10. Написання іншомовних імен, прізвищ, країн, географічних об'єктів подано за чинним «Українським правописом».
11. Вживані в статтях і бібліографії скорочення та умовні позначення до карт наведені наприкінці тому.
12. Курсивом у основному тексті статей виділяються терміни, які є гаслами у цій енциклопедії, в бібліографії — прізвища авторів видань.
13. Бібліографію розміщено переважно наприкінці статті шрифтом меншого кеглю, однак можливі випадки, коли бібліографія згадується в основному тексті й друкується шрифтом звичайного кеглю.
14. В об'єднаних під одним гаслом статтях різних авторів під кожною статтею зазначається прізвище її автора.

но ліквідувала 1933). У вересні 1930 закрито НДКІУ. 11 грудня цього ж року парт. осередок ВУАН ухвалив рішення про посилення ідеологічної боротьби з Г. і його теоріями шляхом читання рефератів із критикою його поглядів. У січ. 1931 на засіданні істор. установ ВУАН замість істор. секції, очолованої Г., створено істор. цикл. Більшість співробітників і учнів Г. було заарештовано й заслано.

7 берез. 1931 Г. переїхав до Москви. 23 берез. 1931 заарештований органами ДПУ та звинувачений у кер-ві контрреволюц. орг-цією «Український національний центр». Переведений до слідчого ізолятора ОДПУ в Харкові. Визнав себе винним. 4 квіт. 1931 звільнений з-під арешту. Повернувся до Москви, відмовився від попередніх свідчень і своєї участі в контрреволюц. націоналістичній діяльності.

Останні роки працював над укр. історіографією 17—18 ст. Написав тези «Про українську історіографію XVIII ст. Декілька міркувань», «Самовидець Руїни і його пізніші відображення», друкувався у виданнях АН СРСР. Керівники КП(б)У (С.Косіор, П.Постішев), історики та філософи-марксистки (О.Камишан, М.Рубач, В.Юринець) і марксистські налаштовані дослідники (Л.Окнішевич, О.Дорошкевич) піддавали наук. спадщину і громад.-політ. та наук. погляди Г. огульній критиці. У жовт. 1934 з підірваним здоров'ям Г. виїхав на лікування до м. Кисловодськ (нині місто в Ставропольському краї, РФ), де після нескладної операції раптово помер. Перезвезений до Києва і похований на Байковому цвинтарі.

Наук. спадщина Г. надзвичайно велика й різноманітна. Він — автор майже 2 тис. праць з галузі укр. і світ. історії, історіографії, літ., соціології, етнографії, археології, спец. істор. дисциплін, що збагатили европ. і нац. науку. Г. — творець укр. наук. історіографії, автор схеми укр. істор. процесу від найдавніших часів до 1925 включно. Ця схема була покладена ним в основу монументальної «Історії України-Руси», яку автор побудував за сусп.-політ., госп., культ., реліг. і військ. чинниками, довівши

її до серед. 17 ст. Час від серед. 17 ст. і до 1925 в Україні розглядався Г. у численних популярних синтетичних курсах з нац. історії України і в ст. «1825—1925» («Україна», 1925, кн. 6) крізь призму нац.-визвол. і культ. руху.

Як історик та історіограф Г. формувався під впливом наук. праць М.Максимовича, М.Костомарова, М.Драгоманова і, менше, В.Антоновича, які ідентифікували себе з т. зв. народницькою школою. Власне сам він був представником народницького напрямку в історіографії, бо в центр істор. процесу ставив укр. народ як етнологічно-істор. цілість, в якій соціальні інтереси домінували над держ. Однак поруч з ідеєю примагу народу в наук. творчості Г. проходить ідея укр. державності, що пов'язане з наук. студіями над історією укр. козацтва та добою Б.Хмельницького, а також із державотворчою діяльністю самого автора під час укр. революції 1917—21, яка привела вченого до ідеї самостійної та незалежної УНР. Концепція території (або ідея єдності укр. земель) є провідною в істор. і публіцистичній творчості Г. Наук. схема безперервності укр. істор. процесу була засвоєна «державницькою школою», до якої перейшло багато його учнів, і знайшла визнання в рос. (О.Пресняков) та польс. історіографії.

Важливим етапом у розвитку наук. літературознавства стала фундаментальна багатомна праця Г. «Історія української літератури» (т. 1—5, 1922—27) і численні літературознавчі статті, які доповнювали історію нац. к-ри, мови, етносу, викладені в «Історії України-Руси». Заслуга Г. полягає й у виробленні концепції історії укр. літ. та періодизації її розвитку від початків словесності в Україні до 17 ст. і пов'язанні цього розвитку з нац.-культ. відродженням в Україні. Г. розглядав літ. як ключ до пізнання соціального життя сусп.-ва і як важливе культ.-істор. явище.

Автор збірок оповідань «Оповідання» (1904), «Sub divo» («Проти неба», 1918), «3 старих карток» (1918), «Під зорями» (1928), драм. творів «Хмельницький в Переяславі» і «Ярослав Осмомисл» (обидва — 1917), кіно-сценарію «Запорожці» (1924).

Тв.: Автобіографія: друкується як рукопис. К., 1926; Історія України-Руси, т. 1—11 (кн. 12). К., 1991—98; На порозі нової України. К., 1991; Історія української літератури, т. 1—6, кн. 1—9. К., 1993—96; Шоденник (1888—1894 pp.). К., 1997; Із літературної спадщини. Нью-Йорк—К., 2000.

Літ.: Василенко Н.П. Проф. М.С. Грушевський як історик. «Українська жизнь», 1916, № 12; Багалій Д.І. Акад. М.С. Грушевський і його місце в українській історіографії (історично-критичний нарис). «Червоний шлях», 1927, № 1; Виняр Л. Молодість Михайла Грушевського. Мюнхен—Нью-Йорк, 1967; Його ж. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892—1930. Мюнхен, 1970; Його ж. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. Статті і матеріали. Нью-Йорк—К.—Торонто, 1995; Пуріс Р.Я. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку. «ВІЖ», 1996, № 5; Слюцій В., Степанков В. Проблема української революції в XVII столітті у висвітленні Михайла Грушевського. «Український історик», 1998, № 1/4; Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924—1930 pp.). К., 1999.

І.В. Верба.

ГРУШЕВСЬКИЙ Олександр Сергійович (12.08.1877—1942 або 1943) — дослідник історії України, літературознавець, етнограф. Дійсний чл. НТШ. Син С.Грушевського, брат М.Грушевського та Г.Шамрай (Грушевської). Н. в м. Ставрополь (нині місто в РФ). Закінчив історико-філол. ф-т Київ. ун-ту (1899). Учень В.Антоновича. Після закінчення ун-ту перебував у тривалому наук. відрядженні до Австрії та Німеччини. Від 1900 — викл. історії в Новорос. ун-ті (Одеса), приват-доцент. 1906 почав викладати укр. мовою, за що був звільнений. Потім працював приват-доц. Петерб. ун-ту. 1918—19 — проф. Київ. ун-ту, у 1920-х рр. — Київ. ін-ту нар. освіти. Співпрацював в укр. нар. тижневих газетах «Село» та «Засів», заснованих М.Грушевським.

Входив до складу *Української Центральної Ради*. Був головою архівно-бібліотечного від. Мін-ва освіти *Української Народної Республіки*. Від поч. 1920-х рр. — в. о. заст. голови істор. секції ВУАН, дир. постійної Комісії зі складання історико-геогр. словника українських земель, кер. секції соціально-екон. історії *Науково-дослідної кафедри історії України*

О.С. Грушевський.

С.Ф. Грушевський.

при ВУАН, дійсний чл. Археогр. комісії, ред. «Історико-географічного збірника ВУАН» (вийшло 3 томи).

Автор понад 100 наук. праць з історії, історіографії, етнографії, історії літ. Серед них монографії: «Пинское полесьє» (1901), «Очерки истории Туровского княжества» (1902), «Города Великого княжества Литовского в 14–16 вв.» (1918); численні розвідки з політ. і соціальної історії України 16–18 ст., укр. історіографії 18–19 ст.; серія нарисів про укр. письменників 19–20 ст.: «З сучасної української літератури» (в «Літературно-науковому вістнику» та окремо 1909); «Шевченківська література за останні роки» («Україна», 1917, кн. 1–20); ст. «Невільницький цикл Т.Шевченка» («ЛНВ», 1918, кн. 2–3); «Повісті Куліша з середини 1850 р.» («Україна», 1927, кн. 1–2); «Галицька молодь та Куліш в 1860 р.» (Записки істор.-філол. від., 1928, кн. 20) та ін., надруковані в «Университетских известиях» (Київ), «Журнале Министерства народного просвещения» (Санкт-Петербург), «Известиях отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук» (С.-Петербург), «Записках Наукового товариства імені Шевченка» (Львів), в «Основе» (Одеса) та ін. Від 1930 не видав жодної праці.

31 лип. 1933 звільнений з роботи, а 9 серп. 1938 заарештований як «один з керівних учасників антирадянської української націоналістичної терористичної організації...», що «проводив підривну роботу на ідеологічному фронті». Винним він себе не визнав і нікого не обмовив. На основі вигаданих свідчень 5 жовт. 1939 Особлива нарада при НКВС

СРСР засудила його до п'яти років заслання до Казахстану, де він працював рахівником, перебуваючи під наглядом міліції.

П. в одній з сільс. лікарень 1942 (за твердженням місц. жителів). За ін. даними — 1943 у с. Верхньо-Іртишськ (Казахстан). Офіц. даних про його смерть та місце поховання не знайдено. Реабілітований у верес. 1989.

Літ.: Тронько П.Т. Приреченість школи Грушевського. (М.С. Грушевський). В кн.: Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). К., 1991; Кутинський М. Некрополь України. Довідник про місця поховання, або місце смерті історичних і культурних діячів України від давнини до сучасності. «Дніпро», 1991, № 4; Пиріг Р. Доля брата М.С. Грушевського — Олександра була типовою для укр. інтелігенції 1930-х років. «ЛУ», 1993, 15 лип.; Курас І.Ф. Короткий довідник з історії України. К., 1994; Кравців Б. Зібрані твори, т. 3. К., 1994.

Г.С. Брега, О.В. Юркова.

ГРУШЕВСЬКИЙ Сергій Федорович (19(07).10.1830—09.02(27.01).1901) — педагог, організатор народної освіти, публіцист. Батько М.Грушевського, О.Грушевської та Г.Шамрай (Грушевської). Н. в м. Чигирин. Навч. в Києво-Подільському духовному уч-щі та Київ. духовній семінарії (1844—55), Київ. духовній акад. (1855—59). Працював проф. словесності в Полтав. духовній семінарії (1859—60) і проф. з класу Святого Письма в Київ. духовній семінарії (1860—65). Одночасно займався етногр. та істор. дослідженнями, ч. з яких опублікував у тижневику «Руководство для сельских пастырей». Після виїзду до Царства Польського призначений учителем рос. мови та словесності до Холмської русько-греко-уніатської гімназії (1865), Холмського жін. греко-уніатського 6-класного уч-ща (1866) та Ломжинської чол. класичної г-зії (1868). 1867 був інспектором Холмських рос. пед. курсів.

За станом здоров'я переїхав на Кавказ, де служив учителем Кугайської класичної г-зії (1869—70); інспектором (1870—76) і дир. (1876—78) нар. уч-ща Ставропольської губ.; дир. нар. уч-ща Терської обл. (1878—1901). За час роботи на Кавказі організував сільс. та козац. громади на буд-во шкіл і утримання вчителів, проводив учительські з'їзди й пед. курси, при дирекції у Вла-

дикавказі (нині столиця Пн. Осетії, РФ) заснував пед. музей. Був автором методичних посібників і підручників для шкіл, окрема підручника «Первая учебная книга церковно-славянского языка», який мав понад 30 перевидань. Дослужився до чину дійсного статського радника (1884), мав численні нагороди. Вплинув на становлення патріотичного світогляду своїх дітей.

Згідно із заповітом (1892), ч. спадщини Г. призначалася на заснування стипендій його імені в Києво-Подільському духовному уч-щі й Київ. духовній семінарії, а також на будівництво й утримання народного училища в Києві чи Владикавказі; нащадки Г. обрали київську околицю Курнівку, де збудували шк., яка протягом 1911—14 та з 1915 до встановлення рад. влади мала його ім'я).

П. у м. Владикавказ. Похований на 1-му міськ. (заг.) кладовищі (могила не збереглася).

Тв.: Первая учебная книга церковно-славянского языка. К., 1872; О воскресных и вечерних школах для взрослых. К., 1876.

Літ.: [Грушевський М.] Сергій Федорович Грушевський. [Некролог]. «ЛНВ», 1901, т. 13, ч. 2; Його ж. Спомини. «Київ», 1989, № 9—12; Його ж. Автобіографія, 1906 р. в кн.: Великий Українець. Матеріали до життя та діяльності М.С. Грушевського. К., 1992; Ковалінський В. Духівниця педагога. «Пам'ять століть», 1996, ч. 2; Його ж. Училище Грушевського. В кн.: Ковалінський В. Меценати Києва. К., 1995; Кучеренко М. Чигиринські корені в родоводі Михайла Грушевського. «Родовід», 1996, ч. 13; Його ж. Рід Грушевських: штрихи до портрета. «Український історик», 1999, т. 36; Його ж. Сергій Федорович Грушевський: науковець, освітянин і громадянин. В кн.: Збірник доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю журналу «Український історик». Острого, 2003.

М.О. Кучеренко.

ГРУШЕВСЬКОГО МИХАЙЛА МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ

— держ. меморіальний музей М.Грушевського у Львові. Відкрито 1998. Розміщується в будинку-вільї М.Грушевського, побудованому 1901—02.

Літ.: Горинь В. Вілла Михайла Грушевського у Львові. Львів, 1999.

В.І. Горинь.

ГРУШЕВСЬКОМУ МИХАЙЛОВІ ПАМ'ЯТНИКИ. 1) Надгробний пам'ятник на Байковому

Будинок державного меморіального музею М. Грушевського у Львові.

Організаційне та науково-технічне забезпечення підготовки Енциклопедії історії України здійснює Центр організаційного та науково-технічного забезпечення підготовки ЕІУ Інституту історії України НАН України:

О.І. Ганжа (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
В.В. Головка (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
О.О. Ковальчук (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
А.Г. Плахонін (науковий співробітник, канд. істор. наук),
О.С. Рубльов (старший науковий співробітник, канд. істор. наук),
О.В. Юркова (старший науковий співробітник, канд. істор. наук).

Науково-редакційне опрацювання текстів до 2-го тому Енциклопедії історії України здійснено спеціальною редакційною групою видавництва «Наукова думка»:

М.С. Бачинська (провідний редактор-географ),
В.Т. Береговий (провідний редактор-культуролог),
Я.В. Богданьок (науковий редактор-історик),
Ю.І. Бойко (провідний редактор-філолог),
Г.П. Вдовенко (провідний редактор-бібліограф),
Д.В. Грузін (керівник групи),
І.М. Лисенко (провідний редактор-мистецтвознавець),
М.М. Ломонос (провідний редактор-філолог),
Т.С. Новікова (провідний редактор-історик),
О.М. Чадюк (редактор-філолог).

Для створення ілюстративного ряду використано матеріали з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Державної історичної бібліотеки України, Бібліотеки ім. О. Ольжича, Інституту історії України НАН України, Інституту археології НАН України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Музею історії міста Києва, Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків.

Укладач ілюстративного ряду *О.В. Юркова*.

Укладачі карт: *Д.Я. Вортман, Л.І. Криницький*.
Картограф *С.О. Гаєрилов*.

Оригінал-макет Енциклопедії історії України
виготовлено у видавництві «Наукова думка»
Р.с. № 05417561 від 16.03.95
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

Художнє оформлення *В.В. Кузьменка*
Художні редактори *Р.І. Калиш, Є.І. Муштенко*
Технічний редактор *Т.С. Березяк*
Комп'ютерна графіка *О.Г. Григора, Ю.О. Коваленко,
М.З. Кодлашвілі, Ю.В. Назаренка*
Комп'ютерний набір *Л.В. Багненко, Н.С. Борисової,
В.Г. Каменькович, М.А. Кравченко*
Комп'ютерна верстка *Т.А. Пенцеус*
Коректори *Л.Г. Бузіашвілі, Н.А. Дерев'янка, О.Є. Челок*

*2-й том ЕІУ містить 1298 статей,
702 ілюстрації, 15 карт, 3 схеми.*

Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В.А.Смолій
Е64 (голова) та ін. — К. : Наук. думка, 2003 —
ISBN 966-00-0632-2
Т. 2 : Г—Д. — 2004. — 528 с. : іл. —
ISBN 966-00-0405-2

Е 500100000 – 066
2004

ББК 63.3(4УКР)я2

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

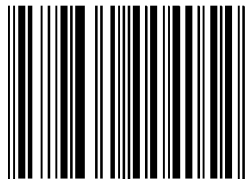
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Т. 2

Г—Д

Київ, видавництво «Наукова думка»

ISBN 966-00-0405-2

9 789660 004054 >

Підписано до друку 29.12.2004. Формат 84_108/16.
Офс. друк. Папір офс. № 1. Гарн. Таймс.
Ум. друк. арк. 55,44. Ум. фарбо-відб. 55,44.
Обл.-вид. арк. 79,89. Наклад 5000 прим. Зам. 5—126

ВАТ «Поліграфкнига»
03057 Київ 57, вул. Довженка, 3